

Lidt om Krigen i Jylland 1657-58.

I. Et Par Smaabemærkninger. Af C. Klitgaard.

I et Par Artikler i Historisk Tidsskrift 6. R. V Bd. og 7. R. III Bd. have d'Hrr. Dr. phil. Chr. Villads Christensen og Premierlieutenant Rockstroh meddelt adskillige Bidrag til denne Krigs Historie.

Under Henvisning til disse Artikler skal jeg tillade mig at fremkomme med følgende:

Medens Dr. Christensen i sin Afhandling antager, at Böttichers Korps paa sit Okkupationstog naaede Randers ved Midten af September 1657, gør Hr. Rockstroh gjældende, at Bötticher, som den 30. September (!) (skal vel være August) havde faaet Ordre til at effektuere Besættelsen af Jylland, var i Aalborg omtrent den 11. September. Hertil kan bemærkes, at 1659^{20/3} vidnede Laurits Lauritsen, Borger i Aalborg, paa Hvetbo Herredsting, "at Aar 1657 den 9. September, da ankom de svenske Krigsfolk til Aalborg og satte forne Aalborg By og Landet under Kontribution". Endvidere vidnede han, at en Skipper fra Christiania kom sejlene til Aalborg og blev tilligemed andre Skibe og Skuder taget i Arrest, indtil han ved gode Venners Hjælp hos den svenske Generalmajor Bedicker, som da havde Kommando over Aalborg By og Landet, kom fri.

Voldsomheder begaaede af de svenske Tropper omtales ikke i Herredets Kirkebøger eller Tingbøgerne, naar undtages, at en Pige, Sidsel Laursdatter fra Hunetorp, som var indstævnet for Lejermaalsbøde 6 Rdl., 1660 25/8 for Retten beedigede, at en svensk Rytter, som lod sig kalde Jens Tomsen, var hendes rette Barnefader, og at han havde voldtaget hende "vester i Klitten" i Marts Maaned 1658, medens hun gik og vogtede Kreaturer. At Svenskerne borttog Heste, Vogne, Slæder o. l. kan jo næppe falde ind under Begrebet Voldsomheder, selv om de mulig ikke altid gav Kvittering for, hvad de tog; en Mand i Hjermslev Sogn fik saaledes 1660^{1/10} Tingsvidne om, at han den første Vinter var bleven frataget en Hest og en Slæde og andet, "som de plyndrede i Husene, af Oberst Raunsdorffs Regiment. Dette Regiment laa fra Midten af Januar til Midten af Februar indkvarteret i Hjørring.

Fra den første Svenskekrig (1643-45) haves der derimod adskillige Vidnesbyrd om, at Fjenderne optraadte brutalt overfor Befolkningen.

Angaaende Fægtningen ved Nabe Natten mellem 2 og 3. Oktober 1657 skriver Hr. Rockstroh: "Sandsynligvis havde de "600 og nogle" Vendelboer, som havde fulgt Obl. Ziegler, først gjort sig usynlige, da Kirkebøgerne jo ikke fortælle om noget Mandefald blandt dem".

Mon denne Antagelse er holdbar? Jeg vilde gjerne redde mine Landsmænds gode Navn og Rygte og kan

næppe gaa med til af den anførte Grund at antage, at de Folk, der kæmpede saa heltmodigt under Henrik Tagesen, Skipper Klement og Lars Dyrskjøt, nu skulde flygte, saa snart de "lugtede Krudtet".

Det er jo kun Kirkebøgerne i den, sydlige Del af Sognene i Thy, syd for Thisted, der omtale Slaget og give Oplysning om de faldne; man skulde saa ogsaa antage, at der enten ingen Bønder havde deltaget fra det nordlige Thy og Hannæs, eller at disse gjorde Vendelboerne Følge paa Flugten. Der berettes, at der var falden 80 Ryttere, vel sagtens af det Korporalskab, som Obl. Ziegler havde med sig fra Vendsyssel, men hvor ere disse 80 Ryttere begravede? Heller ikke herpaa give de opbevarede Kirkebøger fra Vendsyssel og Thy noget Svar. Grunden til, at de vendsysselske Kirkebøger intet indeholde om faldnes Begravelse, er antagelig den, at Ligene ikke bleve hjemførte; det var kun de Sogne, der laa Valpladsen nærmest, der kunde drage Omsorg for deres dødes Begravelse; Transport af Lig fra Agger til Vendsyssel vilde være uantagelig paa en Tid, da Fjenden havde Landsdelen i Besiddelse, og selv om Efterretninger om Nederlaget strax bredte sig, kunde det ikke øjeblikkelig konstateres, hvem der vare faldne. Sognene syd for Thisted havde derimod kun én Dagsrejse til Stedet, hvor Slaget stod, og dette muliggjorde, at Beboerne der kunde tage sig af deres faldne og give dem en "kristelig" Begravelse. De Lig, der ikke bleve afhentede, bleve vel begravede paa Valpladsen; det var jo endnu i Tiden hen imod Aar 1800 Skik, at ukjendte Lig bleve nedgravede uden videre Formaliteter paa det Sted, hvor de bleve fundne, saaledes Lig, der inddrev paa Stranden.

Med Hensyn til Antallet af de faldne Bønder skriver Dr. Christensen, at naar der fra det lille Agger Sogn faldt 20, maa Mandefaldet antages at have været meget større for det nærmestliggende og store Vestervig Sogn. Men "Danske Atlas" T 5, Side 509 oplyser, at der i Fægtningen faldt 29 Mand fra Vestervig Sogn, og der er næppe nogen Grund til at betvivle Rigtigheden af denne Angivelse; Beretningen om Slaget var sikkert levende i Folkemunde, da "Danske Atlas" Kilde fik sin Underretning, og Tallene pleje jo aldrig at blive lavere eftersom Tiden gaar; usandsynligt er det heller ikke, at Angivelsen kan være taget efter Vestervig Sogns Kirkebog, som ikke længere findes. For Agger Sogns Vedkommende har D. A. 18 faldne, de 2 Kvinder, som Dr. Christensen har optaget i sit Tal, har Meddeleren til D. A. altsaa ikke medregnet.

Niels Lykke synes efter Visen i Danske Magasin 4 R. VI Bd. S. 71 at dømme ikke at være bleven taget til Fange ved Nabe, derimod kunne 26. og 28. Vers tyde paa, at han og andre Officerer have opholdt sig paa Lykkes Fædrengaard, Nørtorp, i Ræhr Sogn. Afstandsangivelsen i 26. Vers: "vel sex Mile drog han derfra", kunde nok passe.

II. En Replik.

Af Chr. Villads Christensen.

Da Diskussionen om Svenskekrigen i Jylland 1657-59 ved Postekspedient Klitgaards Artikkel er bleven ført over i "Jydske Samlinger", skal jeg benytte denne Lejlighed til her at fremføre nogle yderligere Bemærkninger om dette Spørgsmaal.

I den foran citerede Artikkel har Premierlieutenant Rockstroh¹⁾ ved at fremdrage nye Oplysninger af det svenske Rigsarkiv, i væsentlig Grad udvidet vort Kendskab til Begivenhederne i Jylland i 1657. Et Afsnit af hans Artikkel gaar hovedsagelig ud paa at supplere og korrigere de af mig tidligere efter jydske Kirkebøger offentliggjorte Bidrag til de samme Krigsbegivenheders Historie; eksempelvis har Forfatteren godtgjort, at Traditionen om, at ogsaa Øen Mors var besat af de svenske i 1657, forholder sig rigtig, medens jeg ud fra det Stof, der stod til min Raadighed, havde ment det modsatte. Men paa andre Punkter hævder Premierlieutenant Rockstroh en fra min Fremstilling afvigende Opfattelse, uden at jeg kan se, at der er fremført tilstrækkelige Grunde for en saadan.

Som saadanne Divergenspunkter skal jeg nævne Spørgsmaalene om Generalmajor Böttichers Marschrute paa Tilbagevejen fra Vendsyssel til Frederiksodde og om Forholdene paa Aggertangen 1657.

Med Hensyn til det første Punkt har jeg sagt, at Bötticher gik den samme Vej tilbage, som han var kommen, nemlig over Tangen mellem Harboøre og Agger. Premierlieutenant Rockstroh antager, ligesom tidligere Dr. O. Nielsen, at han satte over fra Nørre Sundby til Aalborg. Min Antagelse støtter sig paa den svenske Generalkvartermester-Lieutenant Erik Dahlbergs Kort over Jylland, der er gengivet hos Pufendorf, og paa hvilket Generalmajor Böttichers Marschrute er afsat. For den modsatte Antagelse er der egentlig ingen Argumenter fremført, men ud fra almindelige Betragtninger drager Premierlieutenant Rochstroh dette Korts Paalidelighed i Tvivl.

Det skal straks indrømmes, at gennemgaaende er de af Erik Dahlberg tegnede Kort over de danske Landskaber fulde af Misforstaaelser og Unøjagtigheder i Enkelthederne, hvad Omstændighederne formentlig tilstrækkelig undskylder. Men her drejer det sig jo ikke om en forkert Stavemaade af de danske Bynavne eller en unøjagtig Anbringelse af dem paa Kortet, men om noget, som netop han i sin Egenskab af den svenske Hærs Generalkvartermester kunde vide bedre Besked med end nogen dansk. Thi vel fulgte han ikke selv med Böttichers Ryttere paa deres illsomme Ekspedition gennem Jylland; men han havde dog den bedste Lejlighed til at faa Besked om, hvor de havde været, nemlig af Generalmajor Bötticher selv, og alle dem, der med ham vendte tilbage fra Ekspeditionen og atter sluttede sig til den svenske Hovedstyrke. At han ikke skulde have skaffet sig ordentlig Underretning, naar han overhovedet tager sig for at kortlægge Böttichers Marschrute, er ganske urimeligt. Og

¹ Denne saa vel som den foregaaende Artikkel har henligget længe af Mangel paa Plads i "Samlingerne", og den daværende Premierlieutenant er nu Kaptein.

dernæst har Erik Dahlberg udtrykt sig med al ønskelig Tydelighed, saa der ikke kan være nogen Tvivl om, hvad han har villet sige. Hans Kort og Forklaringen dertil viser, at han selv har haft den Opfattelse, at det svenske Rytterkorps begge Gange passerede Tangen ved Agger.

Paa Erik Dahlbergs Jyllandskort er Böttichers Rute afsat som en punkteret Linie, langs med hvilken der findes en Række fortløbende Tal, begyndende med Nr. 23 ved Frederiksodde og endende med Nr. 46 sammesteds. I den Kortet medfølgende Forklaring siges, at herved betegnes "itinera et mansiones Reg. Maj. Sueciæ exercitusque ejus", dvs.: den svenske Konges og hans Hærs Marchruter og Kvarterer. Da ingen anden Del af den svenske Hær end Generalmajor Böttichers Korps har foretaget en saadan Ekspedition op gennem Jylland, kan der naturligvis kun sigtes til dette Korps. Paa de enkelte Strækninger, hvor Korpsset begge Gange har fulgt samme Vej, findes dobbelte Tal, som altsaa skal vise, at Korpsset har været der to Gange. Naar vi nu med Frederiksodde som Udgangspunkt følger den afsatte Marschrute efter Tallenes Rækkefølge, passerer vi efternævnte paa Dahlbergs Kort betegnede Punkter:

Frederiksodde (23), Svenskelejren (24), Vejle (25), Horsens (26), Nim²⁾ (27), Underup, Aarhus (28), Randers (29), Mariager (30), "Husted" (Tulsted?), Aalborg (31), "Wamme" (Hvam) (32), Viborg (33), "Larbek" (Hjarbæk), Lemvig (34), Harboøre, Agger, Thisted (35), "Landkirch" (Lild Kirke?), Torup, "Treskier" (Rævsvær), Nørre Sundby (36), Hals (37), Hellevad (38), "Treskier" (39), Torup, "Landkirch", Thisted (40), Agger, Harboøre, Lemvig (41), Tviskloster³⁾, "Larbek", Viborg (42), "Wamme", Aalborg (43), "Kringby" (?), Gravlev, Velling (44), Grønning, Agebæk⁴⁾, Underup, Horsens (45), Vejle, Frederiksodde (46).

At Tallene ikke kan betegne alle de Steder, hvor Korpsset gjorde Holdt, har jeg allerede bemærket i min Artikkel i "Historisk Tidsskrift", og at den skematiske Fremstilling af Marschruten ikke kan medtage de Uregelmæssigheder, der maatte fremkomme, naar Korpsset blev delt, følger af sig selv. Men dette anfægter ikke Hovedspørgsmaalet. Vil man til Trods for Tallene og Linierne paa Dahlbergs Kort hævde, at Generalmajor Bötticher førte sine Ryttere over fra Nørre Sundby til Aalborg, maa man enten give en anden Forklaring af Tallenes Betydning, end den, jeg har fremsat, eller godtgøre Kortets fuldstændige Upaalidelighed ved at paapege Kendsgerninger, der er absolut uforenelige med den Fremstilling af Ekspeditionens Marschrute, som Kortet giver. Men ingen af Delene er hidtil gjort.

Mere reel Interesse knytter sig til den anden Uoverensstemmelse mellem Premierlieutenant Rockstroh

² Byens Navn findes ikke paa Kortet, men Tallet 27 staar omtrent paa dens Plads.

³ Mellem Viborg og Lemvig findes to Marschlinier, men ingen Tal; det kan derfor ikke ses, om det var paa Op- eller Nedmarschen, Svenskerne kom gennem Tvis, eller om de to Linier kun betegner, at Korpsset blev delt, hvad der efter Prml. R.s Oplysninger fandt Sted paa Opmarschen mellem Haderup og Lemvig.

⁴ I de to Navne Grønning og Agebæk, som paa Kortet findes tæt ved hinanden, er muligvis Endelserne bleven ombyttede, saa at der skulde staa Grønæk og Alling. Beliggenheden vilde passe.

og mig, nemlig Spørgsmaalet om, hvorvidt der i 1657 var, landfast Forbindelse mellem Harboøre og Agger eller ej. Her er det ganske vist ikke let at slaa en bestemt Opfattelse fast, thi denne Strid bevæger sig bogstavelig paa gyngende Grund, og utvivlsomt har den smalle Landstrimmel mange Gange været overskyldet af Vand, snart paa et Sted, snart paa et andet, for saa atter i kortere eller længere Perioder at ligge tør. Jeg kom til det Resultat, at Tangen 1657 rimeligvis maa have været gennembrudt, og anførte herfor følgende Argumenter: 1) Præsterne i de nærliggende Sogne i Thy bruger gentagne Gange i de samtidige Kirkebøger det Udtryk, at Kampen paa Aggertangen d. 3. Oktober 1657 stod "for Minderne" dvs.: ved Vandets Munding eller Udløb. 2) En samtidig Beretning⁵⁾ fortæller, at en Bønde ledsagede Svenskerne gennem Vandet ved Harboøre og ind i Vendsyssel, hvilken Efterretning nu bestyrkes ved den af Premierlieutenant Rockstroh fremdragne svenske Beretning, der lader dem gaa "gennem Moradser og Vand" til Bøndernes Forskansninger ved Agger. 3) Erik Dahlbergs Kort viser et tydeligt Udløb fra Limfjorden til Vesterhavet. Til disse Vidnesbyrd kunde jeg yderligere have føjet et fjerde, hvilket jeg nu, da Lejlighed gives, skal henlede Opmærksomheden paa.

Arent Berntsen giver i sin Danmarksbeskrivelse "Danmarks og Norges frugtbare Herlighed", der udkom i 1656, altsaa Aaret før de her omhandlede Begivenheder, følgende Oplysning om Tangen mellem Harboøre og Agger: "Over dette smalle Stykke Land haver Vestersøen nogle Aar forleden indbrudt i Limfjord, og den, som tilforne skal have været ganske eller mesten ferskt Vand, salt gjort, hvorover saadan stor Mængde Geder, Karper, Brasen, Helt, Aborner og deslige, som den tilforne var rig af, skal være bleven døde og ved alle Strandbredde opskylde, at man paa nogle Hundrede Vogne dem ikke haver kund borttage. Og er siden den Tid forskrevne Slags Fisk ikke udi Limfjord tilgaaen, men alene Flynder, Aal, Hvilling, Torsk, Sild og andre Strandfiske"⁶⁾. Man lægge Mærke til denne sidste Sætning:

Gabet har ikke senere lukket sig, og Limfjorden er paa Arent Berntsens Tid vedblivende fyldt med salt Vand.

Overfor disse Vidnesbyrd forekommer det mig ikke, at de Argumenter, som Premierlieutenant Rockstroh fremfører (S. 126, Anm.) for den modsatte Anskuelse, har tilstrækkelig Vægt. Det ene bestaar i, at den franske Udgave af Pufendorf siger, at Vendsyssel er "adskilt" (*séparé*) fra det øvrige af Halvøen ved en lille Landtange (*par un petit Isthme*). Denne forvrøvlede Sætning oplyser ingenting. En Landtange kan ikke adskille to Lande. Havde der staaet, at Vendsyssel var forbundet med o. s. v., havde Udtrykket i hvert Fald givet Mening. Det andet og vægtigere Argument er det, at en Indberetning fra den svenske Overkommisær Siltmann, som selv deltog i Bötticher-Ekspeditionen, bruger det Udtryk, at Bønderne havde gravet en Grav over Tangen. "Dersom Tangen havde været gennembrudt i Forvejen, kunde Bønderne jo have sparet deres Arbejde", siger Prmlt. Rockstroh. Denne Slutning er dog næppe saa selvfølgelig, som den ved første Øjekast kunde gøre Indtryk af. At Bønderne havde "kastet Grave" paa Tangen som Led i deres Skansearbejde er

ogsaa omtalt i min Artikel, og disse Befæstningsanlæg behøvede ikke at være overflødige, fordi Tangen var overskyldet. Siltmanns Ord lyder saaledes: "Nun war der Ort also beschaffen, dass der Feind eine Grafft von dem Harboøer See in die West See, alwo sie kaum einen guten Musqueten Schuss weit von einander liegen, gemacht, und ein klein Retrenchement aufgeworfen hatte⁷⁾." Naar vi med Premierlieutenant R. antager, at "Harboøre Sø" er Limfjorden, faar vi altsaa først at vide, at Afstanden mellem de to Vande var "næppe et godt Musketskud", hvorved der i 1657 kun kan være ment nogle faa Hundrede Alen. Og selv paa denne sidste Strækning var der Forbindelse, da Svenskerne kom: her fandtes nemlig ikke blot den Grøft eller Rende, som Siltmann antager, at Bønderne selv havde gravet, men ogsaa desforuden "Moradser og Vand". Da de i Nærheden boende Præster, som nok kendte de lokale Forhold, bruger Flertalsformen "Minderne", ligger det nært at antage, at der har været ikke et, men to Udløb, og dette modsiges egentlig ikke af Siltmanns Beretning. Mod Syd, ved Harboøre, kan der have været et mere fladt Vand, gennem hvilket Svenskerne kunde vade med en stedkendt Bønde som Fører - det som Siltmann kalder "Moradser og Vand"; og mod Nord, ved Agger, en dybere og smallere Rende, bag hvilken Bøndernes Forskansninger har ligget, og som de muligvis har reguleret og "gravet noget paa til deres Formaal.

Men det vil i det hele taget være vanskeligt at danne sig et bestemt Billede af, hvorledes Forholdene paa Aggertangen har været til et givet Tidspunkt. Thi sikkert har Land og Vand i Aarhundreder kæmpet om Herredømmet paa dette Sted, og endnu i vor Tid forandrer Forholdene derude sig bestandigt. Jeg skal kun minde om, hvorledes allerede de tidligste Efterretninger tyde i modsat Retning. I "Knyttingsaga" og i "Heimskringla" nævnes som bekendt, at Tangen, "nordenfor Limfjorden og vester paa til Havet" kaldes Haraldsejd, fordi Harald Haarderaade lod sine Skibe trække over den, da han undflyede for Kong Svend. Man har heraf villet slutte, at der paa Svend Estridsens Tid intet Udløb var mod vest. Men da Knud den hellige i 1085 forberedte et Angreb paa England, samlede han sin Flaade i den vestlige Del af Limfjorden, hvoraf altsaa ses, at der paa den Tid var aabent Udløb⁸⁾. Fra de senere Tider findes der bestemte Oplysninger.

Der er saaledes bevaret en Optegnelse fra 1560, at i "dette Aar indløb Havet imellem Harboøre og Tyøre, at der kunde Skibe udkomme af Fjorden i Havet, og den Tid indgik der af Havet mange usigelig Flynder og blev saare mange i Fjorden"⁹⁾. Og i 1624 skete et nyt Gennembrud, som foranledigede Kr. IV til at nedsætte en Kommission til Undersøgelse af, hvad der kunde gøres for igen at lukke Gabet. Kommissionen tilkaldte to Digemestre fra Eiderstedt, der d. 24. April 1624 indgav et Overslag over Omkostningerne ved dette Arbejde; men de tilføjede rigtignok de mistrøstige Ord, at "dersom Gud end vil give Lykke, at samme Hul paa de Aasteder, den nu forefindes, kunde blive tilstoppet, da er det befrygtendes, at Havet

⁷⁾ Skrivelse af ⁷/₁₀ 1657 i Rigsarkivet i Stockholm, Samlingen "Acta Historica, Skrivelser til Kungl. Majt."

⁸⁾ Om Limfjordens Forhold i 11. Aarh. se Afhandlinger af C. F. Bricka, R. H. Kruse, A. D. Jørgensen og Kr. Erslev i "Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie" 1868-71 og 1873.

⁹⁾ Kirkehist. Saml. 2, V, 350.

⁵⁾ Søfiskal Peder Knudsens Dagbog ¹⁰/₉ ³/₁₂ 1657 (Danske Mag. 5, III, 130).

⁶⁾ Første Bog, S. 164.

enten der næst hos eller paa andre Steder (eftersom allesteds deromkring er fladt og Sletland) udi mægtig høj Storm og Uvejr paa ny skulde gøre Indbrud". Kommissionen fraraader derfor ogsaa at gøre noget Forsøg, saa meget mere som det "formenes af Bønderne derhos og omkring boendes, at samme Hul med Tiden ved Sand, som af Havet udi streng Storm og Guds Vejrlig saa vel som ellers ideligen indskydes, udaf sig selv skulde kunne dæmpes og tillukkes, som de og beretter med forrige Indbrud tilforn at være sket"¹⁰).

Hvis vi tør antage, at Bøndernes Hukommelse gaar saa langt tilbage, at de ved det "forrige Indbrud" sigter til Begivenhederne i 1560, - og hvis vi fremdeles tør gaa ud fra (som Tyge Becker gør paa det anførte Sted i Danske Mag.), at Arent Berntsen ved Udtrykket "nogle Aar forleden sigter til Aarstallet 1624, saa kunde vi nu fastslaa, at der ikke siden Kristian III's Tid har været andre Gennembrud end de tre eller fire, vi kender. Men det er ingenlunde udelukket, at der kan have været flere, om hvilke vi ingen Efterretning har, og hvor længe "Minderne" holdt sig efter hvert enkelt Gennembrud, er fremdeles uklart.

I et Par Hundrede Aar høres der nu intet om nye Gennembrud; men de urolige Forhold derude synes dog at afspejle sig i de vekslende Angivelser af Tangens Bredde. Digemestrene angiver i 1624 Kanalens Længde fra Vesterhavet til Limfjorden til 500 Favne. Paa Svenskekrigens Tid var denne Afstand næppe et godt Musketskud. Søkortsdirektør Jens Sørensen, hvis Opmaalinger var saa nøjagtige, som man paa den Tid var i Stand til at gøre dem, angiver i 1694 Bredden paa de smalleste Steder til 1500 á 2000 Alen. Men i 18. Aarbundrede er det atter gaet tilbage. "Danske Atlas"

angiver i 1769 Bredden til 800 Skridt, den samme Angivelse træffes hos Scheel: Krigens Skueplads, fra 1785, og paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1791 er Bredden ligeledes c. 800 Alen. Saa kom endelig det store Gennembrud i 1825, da "Aggerkanalen" dannedes. Den holdt sig med Møje i 50 Aar, men blev efterhaanden mere og mere tilsandet, og 1875 lukkede den sig ganske. Imidlertid var ved et nyt Gennembrud "Tybo Røn Kanal" dannet i 1863, og den søger man nu at holde aaben med Kunst¹¹).

Til Slutning skal jeg benytte Lejligheden til at meddele et Supplement til mine tidligere Kirkebogsudrag angaaende denne Krig. Da Notitsen findes i en Kirkebog, som ellers ikke berører disse Aar, er jeg i sin Tid ikke bleven opmærksom paa den.

Seest Sogns Kirkebog 1688-1805 begynder saaledes: "Fred af Gud er en stor Naade, men Ufred er en Syndestraf.

Thi Polakkerne nogle Aar tilbage havde saa handlet med denne By Seested, at Sognefolket, udplyndret og udjaget fra Hus og Hjem, maatte begive sig til Kolding, og udi deres Udlændighed der sig opholde. Imidlertid bleve Husene nedbrudte, og opbrændte en Del deraf.

Efter den naadige Guds Fred omsider kom de efterlevende, som ikke bleve inficerede af den græsselig Svaghed, som Polakkerne medførte, til Plads og Stavn, satte Hus af Barild¹²).

Herre vor Gud, vær os stedse naadig og miskunde dig over os!"

---

¹⁰ Danske Magazin 3, IV. 329.

---

¹¹ Geografisk Tidsskrift I, S. 13 f.

¹² Barild = øde Plads.

III.

Yderligere Bemærkninger.

Af Kaptejn K. C. Rockstroh.

Hr. Dr. Christensen har elskværdigst tilstillet mig foran staaende "II. En Replik" og tilladt mig at give mit Gensvar dertil, hvad jeg skal gøre saa kort som muligt.

Hvad for det første angaar Marchruterne hos Pufendorff, da maa jeg vedblivende anse det for højst tvivlsomt, at Tallene og Ruterne gælder Böttichers Korps' Nattekvarterer og Veje. Kortets Overskrift siger formentlig, at Ruter og Tal gælder Kongens Veje og Kvarterer, og samtlige Ruter og Tal lige fra Pommern til Frederiksdode og senere over Fyen til Sjælland og Skaane paa kryds og tværs angiver bevisligt Kongens egne Rejser i 1657, 58, 59 og 60, dels med Hæren, dels uden denne. Hertil kommer, at Böttichers Korps' March ikke er det samme som "Hærens" March. Dersom Dr. Chr. har Ret i, at Ruterne og Tallene 23-46 betegner Böttichers March, skulde disse 23 Tal betegne noget helt andet end det, som Kortets Overskrift og samtlige øvrige Ruter og Tal for de tre Aar angiver. Men dette anser jeg for lidet sandsynligt.

Spørger man mig da om, hvad Tal og Ruter 23-46 saa vel betegner, ja saa peger de af mig nævnte Fakta paa Carl Gustav personlig; men jeg skal vel vogte mig for at paastaa, at den svenske Konge 1657 gjorde denne Rundrejse i Jylland, thi der foreligger ikke det ringeste Bevis herfor udover, hvad Dalberg anfører. Absolut umuligt er det ikke, at Carl Gustav har foretaget en saadan, og der kunde nævnes flere Grunde for ham dertil, som jeg dog ikke skal komme ind paa. Han kørte almindelig i et let Køretøj med 6 af sine bekendte gule Traverser for og tilbagelagde ofte i kort Tid meget store Vejstrækninger.

I det Hele taget tør man ikke tillægge Pufendorffs (og Dahlbergs) Fremstilling større Betydning; thi til Trods for det respektindgydende ydre Apparat ved dette Pragtværk, er det, i alt Fald hvad Krigshistorie angaar, over al Maade upaalideligt. For at bevise dette og derved paa formaalstjenlig Maade mistænkeliggøre de formentlige Marchruter m. m., skal jeg omtale et andet Kort af Dahlberg i samme Værk, der i Følge Paaskriften omhandler Kampen ved Gennevad i Halland (mellem Halmstad og Laholm) den "13. August 1657". De, der nærmere kender dette Aars Krigsbegivenheder, opdager snart, at Tallene 1 og 3 er ombyttet, og at der skal staa den 31. August, og denne lille Fejltagelse tilgiver man straks D'Hrr. Pufendorff & Dahlberg. Men søger man saa i Teksten at faa noget nærmere at vide om denne interessante Kamp, hvori, i Følge det pragtfulde Kort og Forklaringer dertil, ikke mindre end 40 danske og svenske Afdelinger af Fodfolk og Rytteri deltog, saa viser det sig, at Kampen siges at have funden Sted den 11. September. Og selv om man er saa overbærende at formode, at det mulig kan være Forskellen paa ny og gammel Tidsregning, der er Skyld i Fejltagelsen, saa slaar dette desværre ikke til, thi Værkets Dateringer følger gammel Stil. Dog, det bliver værre endnu; thi af Fremstillingen ser man yderligere med Sorg og Misbilligelse, at Forfatterne – om af Ukendskab eller for Nemheds Skyld skal lades usagt – har slaet 2 eller rettere 3 forskellige Kampe, nemlig Kampen ved Gennevad Bro den 31. August, Kampen ved Cantarsøen den 3. Oktober og en Kamp i Nærheden af Markaryd den 1. Oktober, sammen til 1. Som Følge af

denne utrolige Sammenblanding bliver Fremstillingen i højeste Grad forvrøvlet, og Ens vakte Mistanke bliver kun i ringe Grad beroliget ved, at Forfatterne forsikrer, at der ikke fandt andre Kampe Sted i Skaane det Aar end den den 11. September – da der intet skete. Efter dette Eksempel, der kunde forøges med mange andre, vil man formentlig give mig Ret, naar jeg mener, at Kort og Tekst i Pufendorffs Værk kun fortjener ringe Tiltro.

I det andet Divergenspunkt, nemlig det om Harboøre-Agger Tangen i 1657, gør jeg villig Dr. Christensen den Indrømmelse, at jeg ved Undersøgelser siden 1901 er kommen i Tvivl om, hvorvidt Tangen virkelig var gennembrudt det nævnte Aar eller ikke, og de af Hr. Doktoren nu anførte Oplysninger har yderligere gjort mig usikker i saa Henseende; men uheldigvis har ingen af Oplysningerne afgørende Betydning.

Til de af Dr. Chr. fremførte Udtalelser skal jeg føje et Par andre, som dog, desværre, lider af samme Skavank som alle de andre, nemlig at de ikke er tilstrækkelig positive og dertil peger i modsatte Retninger. I de store Besigtigelsesforretninger, som, i Lighed med hvad der var sket efter tidligere Krige, afholdtes i 1661 for at konstatere Lenenes Tilstand efter Svenskekrigen, hedder det i en Magistratserklæring fra Thisted By den 12. Marts bl.a. . . . den Tid de Svenskes store Trop (det er Böttichers Korps) kom ind her ved Minnen, "thill den Kast og Skantz, der (det vil vel sige ved "Minnen") var gjort, hvor Landfolket var bestillet, af Oberstløjtnant Niels Lykke og Zeiler (d. v. s. Ziegler), at gøre Modstand. Dog desværre forgæves, hvor vores arme Bys Folk, een Part, af Borgerskab, der blev slagne og formyrt, og den ganske svenske Trop, efter at vore Folk var slagne, førte en Blodfane halvanden Mil igennem Landet og nederhug og skjød alle Mandkjøn, som kom dem for, og i samme deres Vrede og Ivrighed kom saa hastig her til vor fattige By, over 1500 Mand stærk, . . . saa vi blev af dem skammelig ruineret . . . medens de andre Byer heromkring slap . . . men vi ligger jo paa en alfar Vej, og her er kommen mangfoldige andre igennem . . .

Det her brugte Udtryk "Minnen" kan betyde, at der var et aabent Løb, hvilket dog næppe har været synderlig dybt eller bredt, da Svenskerne har passeret det i samme flyvende Fart, som den hvormed de gennembløb hele den øvrige Strækning. Men det kan ogsaa antages, at selv om et tidligere eksisterende Løb paa den Tid var stoppet, vilde Stedet vedblivende bevare Navnet "Minnen", og Sagen er vedblivende tvivlsom.

Et andet Vidnesbyrd er Besigtigelsesforretningen af 1646 i Bøvling Len, hvori det hedder, at den 17. Januar 1644 kom (svensk) Oberstløjtnant Johan von Mürbach, som førte Hertug Frantz Henrik af? (vistnok Lauenburg)s Regiment Ryttere, som Markgreven af Durlach siden fik, samt Oberstløjtnant Jakob Schleichbusch med sin Eskadron Dragoner, hvilke to Regimentter havde alle deres Ryttere, Dragoner og Bagage med sig. De indkvarterede sig dernæst her i Lenet paa Herregaardene, i Købstæderne og paa Landsbyerne, huserede meste Parten meget ilde, aftvang alle stor Skat og Kontribution med daglig Gewalt og Overlast, ødelagde eller bortslæbte Korn, Kvæg, Heste osv. . . . De blev her i 24 Uger eller til den 30. Juni, da de afmarcherede. Desuden gik mange store Troppe gennem

Lenet ”over Passet til Thy og fra”, som havde deres March og Rejse til og fra Holstebro . . .

Denne Udtalelse tyder paa, at i ethvert Fald i 1644 betragtedes Harboøre-Agger Tangen som Hovedpassage til den vestlige Del af Landet nord for Limfjorden, og der har sandsynligvis i den Tid næppe været noget Gennemløb af Betydning.

Det er altsaa for Tiden ikke muligt at slaa fast, hvorledes Forholdene var i 1657, og jeg maa tiltræde Dr. Christensens Bemærkning herom. Det er dog ikke usandsynligt, at der ved Lejlighed kan fremdrages nye Oplysninger, der kaster Lys over denne Sag.

IV.

Om Forskansninger ved Agger og Kampen ved Nabe 3. Oktober 1657

Af Herredsfoged C. B. V. Hansen i Vestervig.

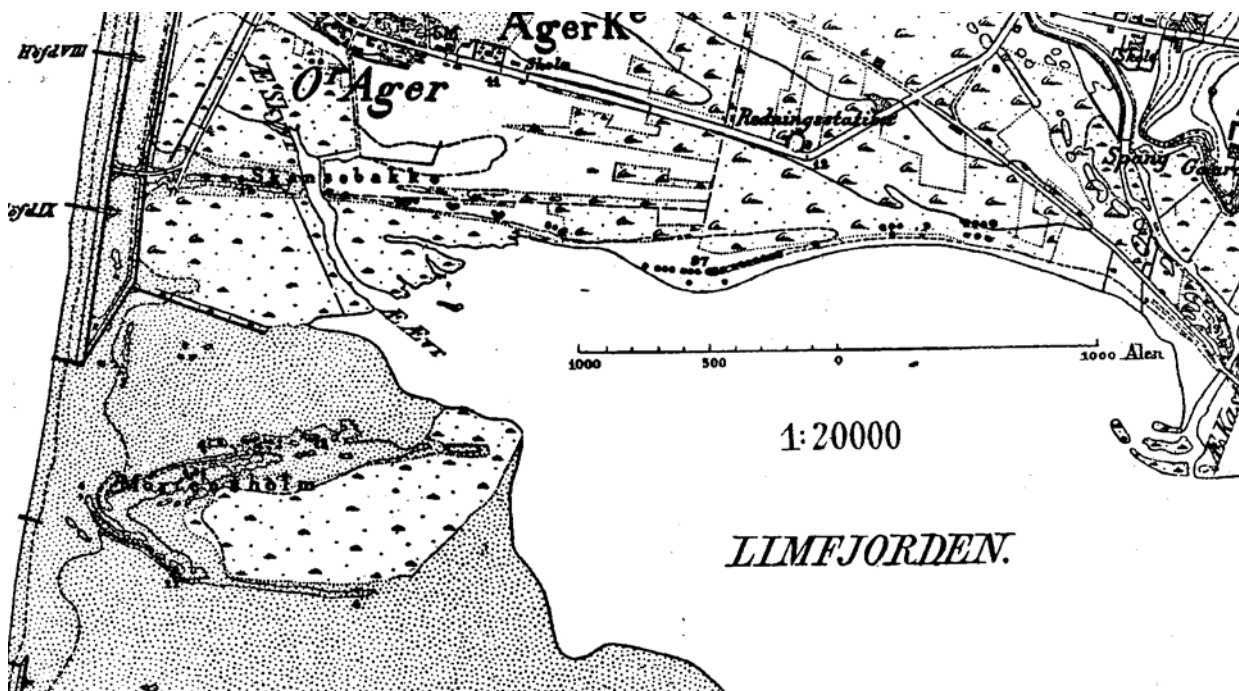
Det sidste Hus i Nabe forsvandt 1775, og Skansebakken, hvor den af Dr. phil. Chr. Villads Christensen i Historisk Tidsskrift 6. R., 5. B., P. 519-554 ommeldte Kamp den 3. Oktbr. 1657 stod, ligger nu ude i Havet, men efter hvad fhv. Lærer Joh. Nielsen i Randrup i sine Optegnelser beretter, kunne gamle Folk endnu mindes, at den saa ud som dens Fortsættelse øst paa. Denne Fortsættelse, som endnu eksisterer i en Længde af ca. 1300 Alen, men er gennemskaaren af en Vig fra Fjorden (mulig et gammelt Aaløb) er forsynet med flere Jordhøje eller Kanonstillinger, - se Situationsrids. Fra det Sted, hvor Skansebakken ender mod Øst, gaar lige i østlig Retning i en Udstrækning af ca. 1700 Alen en Mængde lignende Kanonstillinger. Disse fremtræde som cirkelrunde Jorddiger med Hulninger i Midten, alle ensartede saavel paa Skansen som længere mod Øst, men ikke alle lige tydelig fremtrædende. Deres Højde er indtil 2-3 Alen. Det ser ud, som om nogle Kanonstillinger er bortskyllede af Fjorden, idet enkelte Rester forekomme hist og her paa den 700 Alen lange Strækning længst mod Øst. Ligeledes er aabenbart den østre Ende af Skansebakken tildels bortskyllet. Kanonstillingerne er ikke lige store i Omkreds; deres Tværnit er dog mest omkring ved 14 Alen i Bunden og 10 Alen i Kronen.

Skanse og de mange Kanonstillinger blev Genstand for en sagkyndig Undersøgelse forinden Tilintetgørelsen.

Efter Lærer Joh. Niensens Optegnelser gaar der med Hensyn til Svenskernes Tog ad Tangen langs Havet det Sagn, at da deres Anfører red foran og over en Barre, som havde lagt sig i Fjorden indenfor en Kanal, der fandtes der, blev han af en Bonde skudt med en Sølvknap, thi kun "arvet Sølv" kunde bide paa den, som ved Tryllemidler var gjort skudfri.

Har der den Gang været en Kanal mellem Limfjorden og Havet, eller rettere: var den Kanal, som i 1624 dannedes, ikke tilsandet i 1657, er det dog antageligt, at der indenfor Kanalen har været Barrer, og at det ikke har været vanskeligt for øvede Ryttere at komme over. Men iøvrigt er der en Mulighed for, at det Sted, hvor Svenskerne red "gennem Vandet" for at angribe den ved Nabe og det øvrige Befæstningsanlæg samlede Bondehær, har ligget et andet Sted.

Udløbet fra de fleste Søer i Thy sker nu i Bugten ved Krik ved det saakaldte "Kast", og der gaar derefter langs Vestkysten af Vestervig, Gjettrup og Helligsø Sogne en stærk Strøm, som tillader en ret betydelig Skibsfart til Krik, og som formentlig, hvis det Samme havde været Tilfældet i 1657, vilde i høj Grad have vanskeliggjort, at Rytteri fra Tangen syd for Skansen var gaaet over Fjorden til Vestervig (Oxenbøl) Strand og saaledes havde omgaaet Befæstningsanlægget. Her paa Egnen menes imidlertid, at Udløbet i gammel Tid ikke fandt Sted ved Krik, men at der

Forskansningerne ved Agger. De sorte Prikker betegner de saakaldte Kanonstillinger

En Vognmand her i Vestervig har fortalt mig, at han, da han for en Del Aar siden tjente i Agger, var med til at grave i en saadan Kanonstilling og udgravede en Kanon, som formentlig er bleven solgt som gammelt Jern. En Del af Feltbefæstningsanlægget er ikke blot mod Vest, men ogsaa mod Øst i Tidernes Løb forsvundet, og det er at forudse, at Tilintetgørelsen nu vil gaa hurtigere fremad; men det var ønskeligt, at den nuværende Rest af den gamle

fra Flade Sø gik et gammelt Aaløb, som begyndte ved Aalum og gik øst og syd om det daværende Vester-Agger, vest om Øster-Agger til Ævret (æ Ævr), altsaa gennem Skansebakken, og derfra har Aaløbet gaaet i vestlig Retning syd for den vestlige Del af Skansen til Havet. Aaløbet kaldtes "æ Skyvrr", og paa Strækningen fra "æ Ævr" til Havet kan det have været Skansens Voldgrav. For 15 á 20 Aar siden fremkom der i Havklitten paa et Sted, hvor Aaløbet formodes at have gaaet mellem Flade Sø og

”æ Ævr”, et Pæleværk, som tænkes at have været Resterne af ”Gaardhusmølle”; det antages, at Møllen er bleven ødelagt ved Sandflugt, hvorefter det nye Udløb fra Søerne er ”kastet”, mulig ved offentlig Foranstaltning, saaledes at Udløbet finder Sted paa den nuværende Plads (”Kastet” eller ”æ Kast”), medens Møllen blev flyttet til den gravede Kanal. Fandt Udløbet fra Søerne i 1657 Sted gennem en Aa til Havet, kan det ikke have været vanskeligt for Svenskerne at gaa gennem Fjorden over til Vestervig Strand, og naar de saaledes havde omgaaet den befæstede Stilling, findes det endnu mere forklarligt, at Bondehæren, som næppe har kunnet gøre synderlig Brug af Kanonerne, har lidt et totalt Nederlag. - Den temmelig udstrakte Feltstilling maa have udkrævet et betydeligt Mandskab.

Naar der i den ommeldte Artikel i Hist. Tidsskr. angives, at Agger Sogn var et lille Sogn, passer dette vel med Nutiden, men ikke med Forholdene i 1657. Heller ikke laa ”Nabe” i Sognets sydlige Del, men omtrent midt i Sognet. I Følge et Tingsvidne fra 1724 (efter Lærer Nielsens Optegnelser), hvorved skulde afgøres, hvor meget der af Agger Sogn svaredes som Præsteløn m. m., nævnes Sognets Byer i Orden fra Syd med følgende afgiftspligtige Familier:

Røn..... med	21
Toft..... med	9
Bollum ..... med	9
Nabe..... med	13
Øster Agger..... med	28
Vester Agger..... med	29
Sønder Aalum ..... med	21
<u>Nørre Aalum ..... med</u>	<u>10</u>
I alt.....	140 Familier,

”sagtens foruden Fattige og Enker, som ikke havde Erhverv af Havet”.

Efterskrift. Efter at der er given mig Lejlighed til at gennemlæse Dr. phil. Chr. Villads Christensens og Kaptajn Rockstrohs foranstaaende Artikler, finder jeg det ikke usandsynligt, at der den 3. Oktbr. 1657 har staaet 2 Kampe, nemlig først ved ”æ Kast” og derefter ved ”Minderne”, nemlig ”æ Skyvr”s Udløb i Havet. Jeg kan godt tænke mig, at ”æ Kast” paa Grund af jævnlig Tilsanding af ”æ Skyvr”s Udløb har existeret allerede i 1657, og at et af ”æ Skyvr”s Udløb paa Grund af Svenskernes Ankomst er blevet oprenset af Bønderne. Da Svenskerne ved Ankomsten foran Skansen havde set, at den var stærkt besat med Mandskab og Kanoner, og at der foran den var en Grav, have de mulig opgivet at angribe Skansen i Fronten, men ere redne gennem Fjorden ovenfor Udløbet af ”æ Kast” og have angrebet og erobret den østligste Del af Feltstillingen, som var daarligst forsvaret; de have derefter vendt sig imod og angrebet den egentlige Skanse i Ryggen, og den sidste Kamp er foregaaet ved ”æ Skyvr”s Udløb i Havet (Minderne). En saadan Antagelse kunde stemme med Kirkebøgerne, hvorefter der baade faldt Mænd ”ved den Kast” og ”for Minderne”; den kunde stemme med Dr. Villads Christensens Citat af Siltmann og med den af Kaptajn Rockstroh fremdragne Magistratserklæring fra Thisted By.

Kilde: Samlinger til jydsk historie og topografi. 3. rk., bd. 4, side 222-244.